

УДК 159.9:378.011.3-051

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.9>

С. І. Заблоцька

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

В. Б. Кулик

аспірант кафедри психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Розкрито структурно-динамічні характеристики відповідальності майбутніх педагогів, що дає підстави розглядати відповідальність як інтегральну особистісну якість, яка є базовою в структурі професійної моделі майбутніх педагогів. Вона проявляється в таких аспектах практичної діяльності: особистісному – через відповідальне ставлення до школярів, до професійної справи, до себе; предметно-орієнтовальному, який виступає підґрунтям для професійно-особистісного розвитку і саморозвитку майбутнього педагога та є показником готовності до професійної діяльності; функціональному, що проявляється в різних напрямках діяльності молодого спеціаліста. Автори зосередилися на пізнанні і використанні психологічного та особистісного потенціалу учня, актуалізованого у процесі навчання, виховання, розвитку, оволодіння соціальним досвідом.

Предметом дослідження є психологічні закономірності, чинники і механізми освітнього процесу, зокрема вивчення психологічних закономірностей навчальної, розвивальної та виховної діяльності педагога.

Стаття, спираючись на знання студентів, отримані ними з фахових дисциплін із психології та педагогіки, допоможе навчати останніх практично застосовувати різні концепції для пояснення психологічних закономірностей розвитку особистості в умовах освітнього процесу та його цілей, оволодівати методами та прийомами навчання та виховання. Знання допоможуть формувати відповідальне ставлення до професійної ролі педагога, прагнення вдосконалювати свою педагогічну майстерність, підвищувати професійні вміння на основі систематичної роботи з науковою літературою та вивчення здобутків науки на сучасному етапі її розвитку.

Констатовано, що основним завданням для студентів-педагогів є засвоєння ними цілісного та несуперечливого уявлення про внутрішній світ людини (психіка, особистість) та сфери і шляхів застосування психологічних знань у діяльності педагога. Опрацьовано одну з основних здатностей педагога – здатність творити відповідальність.

Доведено, що важливе значення для професійного становлення майбутнього педагога має розвиток і збагачення його рефлексивних уявлень про себе як професіонала, що визначає його ставлення до професійної діяльності та характеру її здійснення. Система професійної підготовки досить успішно забезпечує засвоєння майбутніми вчителями знань, умінь і навичок професійної діяльності, а ось розвиток інших професійних якостей є складним процесом, що вимагає професійного виховання, актуалізації процесів самопізнання й самовдосконалення.

***Ключові слова:** професійна відповідальність, моральна відповідальність, самосвідомість, емпатія, автентичність, чинники освітнього процесу, механізми освітнього процесу.*

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає у з'ясуванні сутності професійної відповідальності майбутніх педагогів та виявленні психолого-педагогічних умов цілеспрямованого становлення їх як суб'єктів професійної відповідальності.

Мета статті – проаналізувати особливості формування відповідального ставлення до професійної ролі майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Існує чимало теоретичних досліджень, які вказують на те, що одним із вузлових завдань професійної підготовки майбутніх учителів є формування професійної свідомості, самосвідомості, професійної відпові-

дальності. Їх формування пов'язано зі зміною орієнтації професійної підготовки майбутніх фахівців із формування професійних знань і вмінь на забезпечення комфортних умов для гармонійного професійного й особистісного розвитку студентів, активізацію їх мотиваційного ресурсу, саморегуляції та самоорганізації.

Проблема особистісного розвитку привертала увагу багатьох науковців і набула широкого опрацювання в роботах Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, Л. Василенко, М. Заміщак, М. Савчина та інших [2]. Особливого значення ця проблема набуває в контексті педагогічної діяль-

ності та підготовки до неї. Аналіз досліджень уможлиблює виокремлення низки істотних характеристик саморозвитку педагога:

- внутрішній процес самозміни особистості під впливом внутрішніх суперечностей;
- реагування людини на вплив соціального середовища;
- свідомо якісна зміна самого себе (ідентичності) і власної діяльності;
- особливий вид діяльності, спрямованої на підвищення ефективності процесів «самості», необхідних для успішного виконання діяльності [5; 6; 8].

Педагогічна психологія є галуззю прикладного психологічного знання, зосередженого на пізнанні і використанні психологічного та особистісного потенціалу учня, актуалізованого у процесі навчання, виховання, розвитку, оволодіння соціальним досвідом. Її предметом є психологічні закономірності, чинники і механізми освітнього процесу. Вона вивчає психологічні закономірності навчальної, розвивальної, виховної діяльності педагога.

Сутність і структура педагогічної діяльності, а також пов'язана з ними продуктивність – одне з найактуальніших питань педагогічної науки і практики. Особливо перспективним прийнято вважати напрям, пов'язаний із застосуванням системного підходу до аналізу і побудови моделей педагогічної діяльності.

У структурі професійної педагогічної діяльності можна виокремити три складники: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення [10].

Проблема формування особистості майбутнього педагога, базовою рисою якої є відповідальність, у психолого-педагогічній літературі представлена в наукових роботах В. Андрущенко, О. Безпалько, Л. Долинської, М. Гуліної, О. Карпенко, Н. Шмельової та інших. Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми засвідчив відсутність педагогічних досліджень особливостей розвитку відповідальності педагога у процесі професійної підготовки [3] та професійної діяльності.

Професійна відповідальність педагога полягає в усвідомленні його впливу на учнів через дії або бездіяльність, співвіднесення його з моральними нормами нашого суспільства. Вчитель повинен не лише передати наукові знання, а ще й бути наставником, вихователем, якому необхідно мати ту мудрість, що дозволить допомогти дітям стати достойними особистостями, гідними людьми з найкращими рисами та якостями. Відповідальність педагога повинна включати такі компоненти: соціальну, педагогічну, моральну, дисциплінарну відповідальність, відповідальність за себе та інших тощо [5 с. 24].

Психолого-педагогічними умовами становлення відповідальності як професійно значущої якості педагога є навчання, яке передбачає систематичне і поетапне вивчення навчального матеріалу та вимагає від студентів самоконтролю, вміння планувати свою діяльність, відповідального ставлення до оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками; навчання, в якому застосовуються інтерактивні технології опанування навчальними дисциплінами; поєднання активних методів навчальної роботи з практичною діяльністю педагогів; професійне самовдосконалення особистості, яке включає в себе взаємопов'язані компоненти: самопізнання, самоконтроль та саморегуляцію, саморозвиток, обов'язковим інструментом кожного з яких є рефлексія.

Становлення відповідальності майбутніх педагогів тісно пов'язане з розвитком їх професійної спрямованості. Становлення відповідальності, як особистісно-професійної якості майбутнього вчителя, відбувається за умови формування у студента прагнення до свободи. Тому формування соціальної відповідальності як однієї з найважливіших професійних якостей учителя потребує цілеспрямованої диференційованої роботи з усіма студентами ВНЗ. Знання, які отримав майбутній учитель, повинні мати особисту значущість, перетворитися на переконання та стати мотивами його поведінки, знаходячи своє виявлення в практичній діяльності.

Автори виокремлюють ще й моральну відповідальність педагога, яка є особистісною якістю, що полягає в усвідомленні моральної потреби виконання моральних норм, а також здатності адекватно сприймати справедливую оцінку скоєних вчинків, самооцінювати власні дії з позицій сумління. У постійному прагненні педагога до власного професійного самовдосконалення, систематичній роботі над собою полягає відповідальність учителя перед суспільством, перед вихованцями та самим собою [6].

Кожен учитель має бути креативним щодо здійснення ідей, знати специфіку свого предмету, враховувати особливості мислення учнів. Для цього вже у студентські роки майбутні педагоги повинні багато працювати над розвитком власної творчості. Це можливо лише за умови сформованості високої відповідальності педагога за власний творчий розвиток.

Можна виокремити три рівні відповідальності педагога:

1. Високий – вчителі, які у студентській аудиторії оволоділи певною системою ціннісних установок і моральних орієнтацій, спрямованих на послідовне виконання обов'язків у своїй повсякденній роботі. Для них характерними є єдність слова та діла, переконань та вчинків, що свідчить про гармонійне поєднання особистих та громадських

інтересів і цілей. У них виявлено позитивне ставлення до основних видів навчальної діяльності.

2. Середній рівень характеризуються несиستمним, нецілісним характером світогляду, життєвих установок і принципів. Відповідальність як особистісне утворення тут має однобічний характер, бо особистість дотримується певних ціннісних орієнтацій і установок, але її власна діяльність носить репродуктивний характер.

3. Низький рівень вказує на відсутність у педагогів системи моральних знань, недостатній життєвий (моральний) досвід. У них має місце невідповідність між словом та ділом, морально-вольові якості не мають активно-творчої реалізації. Студенти, а пізніше педагоги цієї категорії мають формально-задовільне ставлення до участі у всіх видах навчальної діяльності [5].

Висновки. Отже, питання розвитку відповідальності працівників педагогічної сфери потребує подальшого цільового вивчення. Відповідальність – це одна з найважливіших рис зрілої особистості, якою і повинен бути вчитель. Враховуючи це, відповідальність повинна бути усвідомлена та прийнята, що сприяє покращенню ефективності життєдіяльності людини, а згодом має стати стійкою рисою не лише працівників педагогічної сфери, а й людства в цілому.

Література:

1. Боброва Е.М. Особенности профессионального самопознания студентов педвуза / Е.М. Боброва. М., 1989. 220 с.
2. Бочелюк В.Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві : монографія / [В.Й. Бочелюк, С.А. Білоусов, В.М. Борисенко та ін. / за ред. В.Й. Бочелюка]. Запоріжжя : КПУ, 2009. 279 с.
3. Василенко Л.П. Реалізація технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при викладанні психології // Л.П. Василенко / Матеріали звітної конференції викладачів ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2018. Випуск XII. С. 34–40.
4. Заболюцька С.І. Актуальність психолого-педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога / Світлана Заболюцька / International scientific-practical congress of teachers and psychologists “The generation of scientific ideas”, the 17–18th of February, 2015, Geneva, p. 119–123.
5. Заміщак М.І. Психологічні засади психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога / М.І. Заміщак / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки», В. 5, Т. 2, 2017, С. 22–27.
6. Мащак С.О. Теоретичні засади дослідження професійної компетентності майбутнього педагога у сфері виховання та розвитку школярів / С.О. Мащак // Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2015. № 35. С. 37–42.
7. Патинок О.П. Психолого-педагогічні умови формування відповідальності як професійно важливої якості соціального працівника / О. Патинок. Наук. часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія : Зб. наук. пр. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. № 2(26). С. 329–334.
8. Савчин М.В. Психологічний складник здоров'я педагога // М.В. Савчин / Матеріали звітної конференції викладачів ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2018. Випуск XII. С. 25–34.
9. Савчин М. Здатності особистості : монографія / М. Савчин. К. : ВЦ «Академія», 2016. 288 с.
10. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : [монографія] / М.В. Савчин. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.

Zabolotska S. I., Kulyk V. B. The formation of a responsible attitude to the professional role of future pedagogues

The article deals with structural and dynamic characteristics of the future pedagogues' responsibility. We consider responsibility as an integral personal quality, which is the basic one in the structure of the professional model of future pedagogues. This quality is expressed through the following aspects of practical activity: personal – through the responsible attitude to students, to the professional activity, to yourself; subject-oriented, which serves as a basis for the professional and personal development and self-development of a future pedagogue and is a readiness indicator of professional activity; functional, manifested in different areas of a young specialist's activity.

We focused on investigating and using the psychological and personal potential of a student, realized in the process of education, upbringing, development, and social experience acquisition. The subject of our research is the psychological regularities, factors and mechanisms of the educational process, in particular the study of the psychological regularities of a pedagogue's training, development and educational activities.

This article, basing on the students' knowledge acquired in the professional disciplines of psychology and pedagogy, will enable students to practically apply different concepts for the explanation of psychological regularities of a personality development in the educational process and its objectives, to master the methods and techniques of learning and upbringing. The knowledge will facilitate the formation of the responsible attitude towards the professional role of a pedagogue, the desire to improve their pedagogical mastery, to

upgrade their professional skills through the systematic work with scientific literature and the study of scientific achievements at the current development stage.

It was stated that the main task for students-teachers is to assimilate them with a holistic and consistent idea of the inner world of man (psyche, personality) and the scope and ways of applying psychological knowledge in the activities of the teacher. One of the main skills of the teacher – the ability to create responsibility – is worked out.

It is the implementation of the development and enrichment of his reflective ideas about himself as a professional that determines the attitude of the teacher to the professional activity and the nature of his realization, which is important for the professional development of the future teacher. The system of vocational training is quite successful in ensuring that future teachers acquire the knowledge, skills and professional skills, but the development of other professional qualities is a complex process that requires professional education, actualization of processes of self-discovery and self-improvement.

Key words: *professional responsibility, moral responsibility, self-awareness, empathy, authenticity, factors of the educational process, mechanisms of the educational process.*